

ULOGA FORENZIČKOG RAČUNOVODSTVA U DETEKCIJI RAČUNOVODSTVENIH PREVARA

Grozdana Belopavlović

Beogradska bankarska akademija – Fakultet za bankarstvo, osiguranje i finansije, Univerzitet Union, Beograd, Srbija

Apstrakt:

Korisnici finansijskih informacija očekuju pouzdano finansijsko izveštavanje kao osnov za donošenje racionalnih ekonomskih odluka. Uprkos tome, savremeni poslovni ambijent karakterišu različite nepravilnosti u poslovanju, neadekvatne računovodstvene tehnike i nepoštovanje zakonske i profesionalne računovodstvene regulative. Dalekosežne implikacije računovodstvenih prevara uticale su na potrebu za povećanjem nivoa zaštite interesa investitora i drugih stejkholdera i podstakle razvoj forenzičkog računovodstva koje je usmereno na sprečavanje i otkrivanje prevara u finansijskim izveštajima. U nadležnosti forenzičkog računovođe je detaljno ispitivanje sumnjivih transakcija u poslovnom entitetu i prikupljanje dokaza koji potvrđuju ili osporavaju indicije o prevari. Uzimajući u obzir potrebu da se smanji rizik od prevara, u radu su predstavljeni ciljevi i područje delovanja forenzičkog računovodstva, sa posebnim osvrtom na aktivnosti forenzičkih računovođa u prepoznavanju rizičnih situacija i otkrivanju prevara u finansijskim izveštajima.

Gljučne reči:

forenzičko računovodstvo,
detekcija prevara,
finansijski izveštaji.

Rad je deo istraživačkih projekata pod šiframa 47009 (Evropske integracije i društveno-ekonomske promene privrede Srbije na putu ka EU) i 179015 (Izazovi i perspektive strukturnih promena u Srbiji: Strateški pravci ekonomskog razvoja i usklađivanje sa zahtevima EU), finansiranih od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

1. UVOD

Stejholderi preduzeća donose poslovne odluke na osnovu informacija koje su prezentovane u finansijskim izveštajima. Imajući u vidu da kvalitet poslovnog odlučivanja u značajnoj meri zavisi od kvaliteta obelodanijenih informacija, zahtevi stejkholdera su usmereni na verodostojnu prezentaciju poslovanja i nepristrasno finansijsko izveštavanje. Pored aktivnosti regulatornih tela i profesionalnih asocijacija u pravcu osiguranja pouzdanog izveštavanja, savremenoj računovodstvenoj praksi su neretko svojstvena odstupanja informacija od ekonomske stvarnosti. Upravljanje dobitkom menadžment može sprovesti u okviru i izvan granica zakonske i profesionalne regulative, ali se u radu akcenat stavlja na namerno, unapred smišljeno manipulisanje informacijama u finansijskim izveštajima kako bi se stekla pogrešna predstava o performansama preduzeća. Bez obzira kakvog su intenziteta i na kom području manipulacije nastaju, njihovo prisustvo u finansijskim izveštajima dovodi do obmane korisnika informacija i uzrokuje dalekosežne negativne posledice za sve interesne grupe. Investitori gube kapital i prinose, poverioci ne mogu da naplate potraživanja, zaposleni se suočavaju sa neisplaćenim zaradama, a kredibilitet profesije se dovodi u pitanje [3].

2. POJAM I OBUHVAT FORENZIČKOG RAČUNOVODSTVA

Porast svesti o važnosti očuvanja i unapređenja kvaliteta finansijskih izveštaja, kao i zahtevi da se spreče, otkriju i istraže manipulativne aktivnosti u cilju zaštite interesa stejkholdera, podstakli su razvoj forenzičkog računovodstva i korišćenje usluga forenzičkih računovođa. Primarna uloga forenzičara u računovodstvu je sprečavanje i otkrivanje računovodstvenih prevara, prikupljanje dokaza koji potvrđuju ili osporavaju indicije o prevari, i na osnovu njih izražavanje nezavisnog ekspertskog mišljenja u forenzičkom izveštaju.

Potreba da se detektuju i onemoguće prevare u finansijskim izveštajima dovela je do osnivanja različitih asocijacija u međunarodnim okvirima koje kroz edukativne programe, treninge i licenciranje forenzičara u profesiji daju doprinos kvalitetu finansijskog izveštavanja i pružaju dodatnu sigurnost korisnicima finansijskih izveštaja. Najznačajnija i najveća međunarodna profesionalna organizacija za borbu protiv prevara je *Udruženje ovlašćenih istraživača prevara (The Association of Certified Fraud Examiners - ACFE)* sa približno 75.000 članova [9]. ACFE obezbeđuje kvalifikacije za ovlašćene istraživače prevara (CFE) kroz organizovanje ispita, postavlja visoke standarde za prijem, uključujući kompetencije koje se stiču kontinuiranom profesionalnom edukacijom, zahteva od članova da se pridržavaju kodeksa etičkog ponašanja i povećava poverenje javnosti u integritet i profesionalnost lica koja se bave istraživanjem prevarenih radnji [9].

Profesor *Crumbley*¹ ističe da se u praksi često, ali pogrešno, poistovećuju pojmovi forenzičko računovodstvo i forenzička revizija, iako forenzičko računovodstvo pored istražnog računovodstva obuhvata i sudsku podršku koja se odnosi na pružanje konsultantskih, savetodavnih i usluga veštačenja u sudskim postupcima [4]. Istražno računovodstvo je usmereno na otkrivanje i sprečavanje nezakonitih aktivnosti. Reč je o istražiteljskim uslugama forenzičkih revizora odnosno revizora prevara u čijoj nadležnosti je identifikovanje i dokumentovanje manipulativnih aktivnosti, ali i provere preventivnog karaktera u cilju eliminisanja mogućnosti za nastanak računovodstvenih prevara. Iz prethodnog proizilazi da revizor prevara deluje na užem polju forenzike i stoga ima manji dijapazon znanja u odnosu na forenzičkog računovođu od koga se zahteva da poznaje i pravnu regulativu, statističko-matematičke metode u istraživanju prevara, poseduje znanja o prikupljanju dokaza, kao i komunikacione sposobnosti i veštine ekspertskog svedočenja u sudskim postupcima [4].

1 Donald Larry Crumbley, profesor na Louisiana State University, ovlašćeni javni računovođa (CPA), ovlašćeni forenzički računovođa (Cr. FA), imalac ovlašćenja u finansijskoj forenzici (CFF), autor preko 300 članaka i autor ili koautor najmanje 55 knjiga.

Forenzičari koriste jedinstven spoj obrazovanja, iskustva i istražiteljskih veština u otkrivanju istine i formiranju nezavisnog mišljenja [2]. Pristup istraživanju i odabir forenzičkih tehnika zavise od toga da li postoji sumnja u prevaru ili su prevarne šeme detektovane. U prvom slučaju, forenzičari sprovode preventivna ispitivanja u cilju otkrivanja mogućih nepravilnosti. Ukoliko se opštom proverom ustanove neuobičajeni trendovi, forenzičar nastavlja testiranje sumnjivih bilansnih pozicija i sprovodi detaljna ispitivanja u cilju prikupljanja relevantnih dokaza koji bi potkrepili ili odbacili sumnju o prevari. Sa druge strane, osnovana sumnja da su prevare izvršene i uočeni indikatori prevara zahtevaju od forenzičara temeljniji pristup i prikupljanje dokaza na detektovanim rizičnim područjima. Dubinsko istraživanje i praćenje traga prevare, bez obzira na nivo materijalnosti odnosno stepena njenog značaja i veličine, često zahteva ispitivanje više obračunskih perioda, što je razlika u odnosu na standardnu verifikaciju finansijskih izveštaja koja se ograničava na određeni vremenski period, najčešće kalendarsku godinu.

3. CRVENE ZASTAVICE I DETEKCIJA PREVARA U FINANSIJSKIM IZVEŠTAJIMA

Prema ACFE, prevare se mogu klasifikovati u tri osnovne kategorije – protivpravno prisvajanje imovine, korupciju i lažno finansijsko izveštavanje, pri čemu se svaka od pomenutih kategorija može dalje raščlanjavati [1]. Prema istraživanju koje je uključilo 1.483 slučaja prevara koje su ispitivali profesionalci sa licencom CFE, najčešći vid prevare je protivpravno prisvajanje imovine (85,4% od ukupnog broja), sa prosečnim gubitkom od 120.000 dolara [1]. Prevare u finansijskim izveštajima su zastupljene sa svega 9% u ukupnom broju, ali izazivaju najveće finansijske efekte sa prosečnim gubitkom od 1 milion dolara. Konačno, korupcijske prevare zauzimaju središnju poziciju, sa zastupljenošću od 36,8% i prosečnim gubitkom od 200.000 dolara. U narednoj tabeli su prikazane prevarne šeme u finansijskim izveštajima kao deo sistema klasifikacije prevara (*fraud tree*) koji je uspostavilo *Udruženje ovlašćenih istraživača prevara*. Prevare u bilansima su razvrstane u dve grupe u zavisnosti od toga da li dovode da precenjivanja ili potcenjivanja finansijskih performansi.

<i>Prećenjivanje imovine/ prihoda</i>	<i>Potćenjivanje imovine/ prihoda</i>
Preuranjeno priznavanje prihoda	Odlaganje priznavanja prihoda
Fiktivni prihodi	Potcenjeni prihodi
Prikrivene obaveze i troškovi	Precenjane obaveze i troškovi
Neadekvatno vrednovanje imovine - precenjivanje	Neadekvatno vrednovanje imovine - potcenjivanje
Neadekvatno obelodanjivanje	

Tabela 1: Prevarne šeme u finansijskim izveštajima

[Izvor: <http://www.acfe.com/rtnn/docs/2014-report-to-nations.pdf>]

Prevarne šeme dovode u pitanje upotrebnu vrednost finansijskih izveštaja i direktno ugrožavaju interese korisnika informacija. Stoga je od izuzetne važnosti blagovremeno identifikovanje crvenih zastavica (*red flags*) koje ukazuju na prisustvo rizika prevare, ali ne moraju neizostavno biti povezane sa njom. Uobičajeni indikatori prevara su neočekivano visok dobitak ili

gubitak, bolja profitabilnost od konkurencije bez vidljivih razloga, visoka zastupljenost transakcija sa povezanim licima, značajne i neuobičajene transakcije na kraju godine, ali i svaka značajnija i dugoročnija neusklađenost dobitka i neto novčanog toga iz poslovnih aktivnosti. Osim pomenutih, dominantan menadžment, realizacija značajnijih iznosa bonusa, kompleksna organizaciona struktura, neefikasne interne kontrole, česte promene revizora, kao i prikriivanje dokumentacije od internih i eksternih revizora i dr., signaliziraju moguće prevare [8].

Značajno povećanje dobitka ili veliki neočekivani gubici mogu biti izazvani visokim ostalim prihodima i rashodima. Njihova opšta karakteristika je da se u bilansu pojavljuju povremeno i sa niskim procentualnim učešćem. Visoki prihodi po osnovu otpisanih obaveza, prihodi od ukidanja neiskorišćenih rezervisanja i prihodi od usklađivanja vrednosti imovine mogu da nastanu kao rezultat objektivnih okolnosti ili namere da se upravlja rezultatom. Neuobičajeno visoki otpisi imovine, naročito ako su izvršeni u poslednjem kvartalu, ukazuju na potencijalno agresivno povećanje troškova kako bi se finansijske performanse prikazale lošijim nego što realno jesu. Dodatnu sumnju da je menadžment delovao izvan okvira finansijskog izveštavanja izaziva postupak vraćanja otpisane vrednosti imovini u narednom obračunskom periodu, u korist prihoda.

Zastupljenost poslovnih transakcija sa povezanim licima signalizira moguće malverzacije sprovedene u cilju prikriivanja loših finansijskih performansi. Razotkrivanjem finansijskih afera velikih kompanija koje su se suočile sa bankrotstvom početkom XXI veka, ustanovljeno je da su neke od njih koristile složene poslovne transakcije sa zavisnim preduzećima u nastojanju da manipulišu bilansnim pozicijama. Počinioци prevara u *Parlamatu*² su koristili metod prikriivanja obaveza, prebacivanjem duga na povezana preduzeća, daleko od sedišta kompanije [8].

Odstupanje između dobitka i neto novčanog toka iz poslovnih aktivnosti, naročito ukoliko je prisutno u dužem vremenskom periodu i značajnijeg je iznosa, predstavlja ozbiljan upozoravajući signal usled činjenice da su pozicije bilansa uspeha podložnije manipulacijama u odnosu na tokove gotovine [5]. Rast dobitka uz iskazivanje negativnog neto novčanog toka iz poslovnih aktivnosti može biti rezultat priznavanja nepostojećih prihoda, što je najbezobzirniji primer manipulisanja, ili prihoda od prodaje povezanim preduzećima na kraju godine, prihoda nastalih po osnovu kompenzacija ili prodaje kupcima koji imaju problem sa održavanjem likvidnosti i sl. [5]. Međutim, neusklađenost može da ima adekvatno objašnjenje i ne mora nužno da znači da je izvršena prevara. Prodaja uz značajnije kreditiranje kupaca povećava prihode od prodaje, uz istovremeni rast potraživanja koji implicira smanjenje novčanih tokova iz poslovanja [5]. Stoga je neophodna opreznost pri tumačenju odstupanja i sprovođenje analize trenda kretanja ovih veličina.

Uvećan broj poslovnih transakcija u poslednjem kvartalu, naročito na kraju godine, često je podstaknut saznanjem da nije realno ostvarenje plana. U takvim okolnostima menadžment poseže za agresivnijim aktivnostima, poput prodaje po nerealno niskim cenama, odlaganja investiranja za naredni obračunski period, pospešivanja naplate potraživanja, prolongiranja plaćanja obaveza i sl. Prethodni primeri u osnovi nemaju manipulativni karakter, već nastaju kao rezultat napora menadžmenta da realizuje planirana ostvarenja [5]. Međutim, fakturisanje neuobičajeno visokih iznosa ili priznavanje fiktivnih prihoda najčešće po osnovu transakcija sa povezanim preduzećima, predstavljaju grubo kršenje računovodstvenih principa i normi etičkog ponašanja.

2 Afera *Parlamata*, jedne od najvećih kompanija u Italiji sa visokim učešćem na svetskom tržištu mlečnih i prehrambenih proizvoda, spada u najpoznatije skandale koji su potresli Evropu. Da je reč o finansijskoj prevari ogromnih razmera govori podatak da je zarada precenjena za oko 14,5 milijardi dolara, što je više nego Enron i WorldCom zajedno.

Navedena lista indikatora nije konačna, niti ista u svim poslovnim entitetima, i predstavlja najzastupljenije znake potencijalnih prevara. Računovodstvena teorija i praksa poznaje različite indikatore prevara, a njihovo prisustvo u konkretnom entitetu zavisi od toga da li postoje elementi trougla prevare - pritisci, mogućnosti da se načini prevara, kao i sklonosti zaposlenih različitim vrstama manipulacija [6].

Nakon prepoznavanja crvenih zastavica, revizori prevara sprovode različite forenzičke tehnike u cilju otkrivanja prevarnih šema koje su dovele do potcenjenog ili precenjenog rezultata. Najzastupljeniji metodi detekcije prevara su horizontalna i vertikalna analiza bilansa koji se često preuređuju u preglednije forme u cilju jednostavnijeg lociranja rizičnih područja, kao i standardna racio analiza kojom se prati trend kretanja određениh pokazatelja i identifikuju sva neuobičajena odstupanja [7]. U specifične metode detekcije spada Beneish M-score, model baziran na osam finansijskih racia na osnovu koga se procenjuje da li je preduzeće manipulisalo rezultatom [7]. Osim tehnika za detekciju i istraživanje prevara, važno je ukazati i na relevantnost metoda kojima se sprečavaju manipulacije u finansijskim izveštajima. Često zastupljene i delotvorne metode su iznenadna eksterna revizija, interna revizija koja je uključena u proaktivne forenzičke aktivnosti, kao i efikasne interne kontrole, posebno one koje su ugrađene u poslovne procese i dizajnirane za detekciju prevara i crvenih zastavica.

4. ZAKLJUČAK

Forenzičko računovodstvo predstavlja odgovor profesije na prevarne šeme koje ugrožavaju upotrebnu vrednost finansijskih izveštaja i povećavaju informacione rizike. Detekcija i istraživanje uzroka lažnog finansijskog izveštavanja, kao i preventivni pristup i sprečavanje nezakonitog i društveno neprihvatljivog ponašanja, imaju za cilj povećanje nivoa sigurnosti korisnika finansijskih informacija. Imajući u vidu odgovornost koju profesija ima prema javnom interesu, kao i domete forenzičkog

računovodstva u detekciji uzroka i tehnika prevara, važno je ukazati na buduće aktivnosti u pravcu uređenja profesionalnom regulativom i razvijanja jedinstvenih edukativnih i sertifikovanih programa na globalnom nivou.

LITERATURA

- [1] ACFE (2014): „2014 Report to the Nations on Occupational Fraud and Abuse“, (pristup: 01.11.2014.), [dostupno na <http://www.acfe.com/rtnn/docs/2014-report-to-nations.pdf>]
- [2] American College of Forensic Examiners Institute – ACFEI (pristup: 29.10.2014.), [dostupno na http://www.acfei.com/forensic_certifications/]
- [3] Belopavlović G., Lazarević-Moravčević M., *Kvalitet finansijskog izveštavanja – ocena i mogući pravci razvoja*, Računovodstvo, Savez računovođa i revizora Srbije, Beograd, br. 11-12, 2011, str. 22
- [4] Louisiana State University, (pristup: 29.10.2014.), [dostupno na <http://www.bus.lsu.edu/accounting/faculty/lcrumbley/forensic.html>]
- [5] Malinić, D., *Prepoznavanje bilansnih rizika*, u Tajne bilansa: menadžerski pristup, Ekonomika preduzeća, specijalno izdanje, Savez ekonomista Srbije, Beograd, 2009, str. 158, 160 i 163
- [6] Petković, A., *Forenzička revizija – Kriminalne radnje u finansijskim izveštajima*, Proleter a.d. Bečej, 2010, str. 238-241
- [7] Singleton, T., Singleton, A., Bologna, J., Lindquist, R., *Fraud Auditing and Forensic Accounting*, John Wiley & Sons, New Jersey, 2006, str. 131-132
- [8] Soltani, B., *Revizija – Međunarodni pristup*, Mate d.o.o. Beograd, 2010, str. 548-549 i 564
- [9] The Association of Certified Fraud Examiners, (pristup: 01.11.2014.), [dostupno na <http://www.acfe.com/who-we-are.aspx>]

THE ROLE OF FORENSIC ACCOUNTING IN DETECTING ACCOUNTING FRAUDS

Grozdana Belopavlović

Belgrade Banking Academy, Faculty for Banking, Insurance and Finance, Union University, Zmaj Jovina 12, Belgrade, Serbia, grozdana.belopavlovic@bba.edu.rs

Abstract:

The users of financial information expect the reliable financial reporting as a basis for a rational economic decision-making. Nevertheless, the current business environment is characterized by the irregularities, inadequate accounting techniques and non-compliance with legal and professional accounting regulations. The far-reaching implications of accounting frauds influenced in the need to increase the level of protection of investors and other stakeholders. They encouraged the development of forensic accounting, which is aimed at preventing and detecting frauds in financial statements. The competence of the forensic accountant is a detailed investigation of suspicious transactions in the entity, as well as a collect the proofs which confirm or contest the indications of fraud. Taking into account the need to reduce the risk of fraud, this paper presents the objectives and area of forensic accounting, with special emphasis on the activities of forensic accountants in identifying high-risk situations and detecting frauds in financial statements.

Key words:

forensic accounting, detecting frauds, financial statements, risk.